

SENİÇE PERTEVİNİYAL VALİDE SULTAN CAMİSİ*

Sjenica Pertevniyal Valide Sultan Mosque

Handan YERLİ¹

ÖZET

Osmanlı kadınları yapı etkinliklerinde her dönemde büyük bir yere sahip olmuşlardır. Valide Sultanlar servetlerinin büyük bir bölümünü hayır işleri için harcamışlardır. Osmanlı padişahlarından Sultan II.Mahmud'un eşi ve Sultan Abdülaziz'in annesi Pertevniyal Valide Sultan da bu konuda oldukça önemli bir konumdadır. Pertevniyal Valide Sultan'ın İstanbul'un içinde ve dışında birçok vakıf eseri yaptırmış olduğu ve bunlar için on altı vakfiye düzenlediği bilinmektedir. Pertevniyal Valide Sultan, oğlu üzerinde büyük bir otorite oluşturmuş, valide sultanlığı sırasında ise büyük bir siyasi nüfuz sahibi olmuştur. Bu nüfuzla Valide Sultan çok geniş haklara sahip olmuş ve büyük bir saygınlığa ulaşmıştır. Kadınefendiliği döneminde başladığı hayır işleri valide sultanlık döneminde zirveye ulaşmış, valide sultanlığından sonra da hayır işlerine devam etmiştir. Çok sayıda yapının hem yapımı ile hem de onarımı ile ilgilenmiş, ihtiyacı olanlara da yardımlarda bulunmuştur. Sadece Anadolu'da değil, Balkanlarda da imparatorluğun gücünü gösteren yapılar yaptırmıştır. Bu yapılardan biri Kuzey Sancak Bölgesindeki Sırbistan'ın Seniçe Şehrindeki Pertevniyal Valide Sultan Camisidir. Sırpça: Сјеница- Sjenica, Boşnakça: Sjenica olarak adlandırılan Seniçe, Yeni Pazar-Seniçe-Yeni Varoş karayolu üzerinde, İbre Nehri yakınlarında bulunmaktadır. Seniçedeki Pertevniyal Valide Sultan Camisi ile ilgili daha önce bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmada Osmanlı yadigarı olarak günümüzde hala varlığını sürdüren Sırbistandaki tek selatin camisi olma özelliğine de sahip olan, 1989 yılında kültür anıtı kabul edilen Pertevniyal Valide Sultan Camisi mimari detayları ve tarihçesi ile incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Seniçe, Valide Sultan, Pertevniyal, Sancak, Sırbistan.

ABSTRACT

Ottoman women have always had a great part in building activities. Valide sultans (Sultanas) spent most of their wealth on charity. Pertevniyal Valide Sultan, the wife of Mahmud II of the Ottoman sultans and the mother of the Sultan Abdülaziz , is also in a very important position in this regard. It is known that Pertevniyal Valide Sultan had many foundation works built inside and outside of Istanbul and arranged sixteen foundation certificate-charters for them. Pertevniyal Valide Sultan established a great authority over his son and she had a great political influence during her valide sultanate. With this influence, Valide Sultan attained a wide range of rights and a great reputation. The charity works that she started during her period of the consort of the sultan reached its peak during her valide sultanate and continued after her valide sultanate. She took care of both the construction and the repair of many buildings and helped those in need. She built structures showing the power of the empire not only in Anatolia but also in the Balkans. One of these structures is the Pertevniyal Valide Sultan mosque in Sjenica, Serbia, in the Northern Sanjak Region. Sjenica called Сјеница in Serbian: and Sjenica in Bosnian , is located on the Novi Pazar- Sjenica - Nova Varoš highway, near Ibar River. There has been no previous study on the Pertevniyal Valide Sultan Mosque in Sjenica. In this study, Pertevniyal Valide Sultan Mosque, which is the only selatin mosque in Serbia that still exists today as an Ottoman heirloom, and was accepted as a cultural monument in 1989, was examined with its architectural details and history.

Keywords: Sjenica, Sultan Valida, Pertevniyal, Sanjak, Serbia.

1. ORCID: 0000-0003-2212-3944

1. Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, handanyerli@gmail.com

Bu çalışma, Prof.Dr.Mehmet Zeki İBRAHİMGİL danışmanlığında Handan YERLİ tarafından hazırlanmakta olan "Pertevniyal Valide Sultan'ın Baniliği" aslı doktora tezinden üretilmiştir.

*YERLİ, H. (2021). "Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi", *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 23, s. 367-383

Makale Geliş Tarihi: 22/02/2021 Kabul Tarihi: 19/04/2021

EXTENDED ABSTRACT

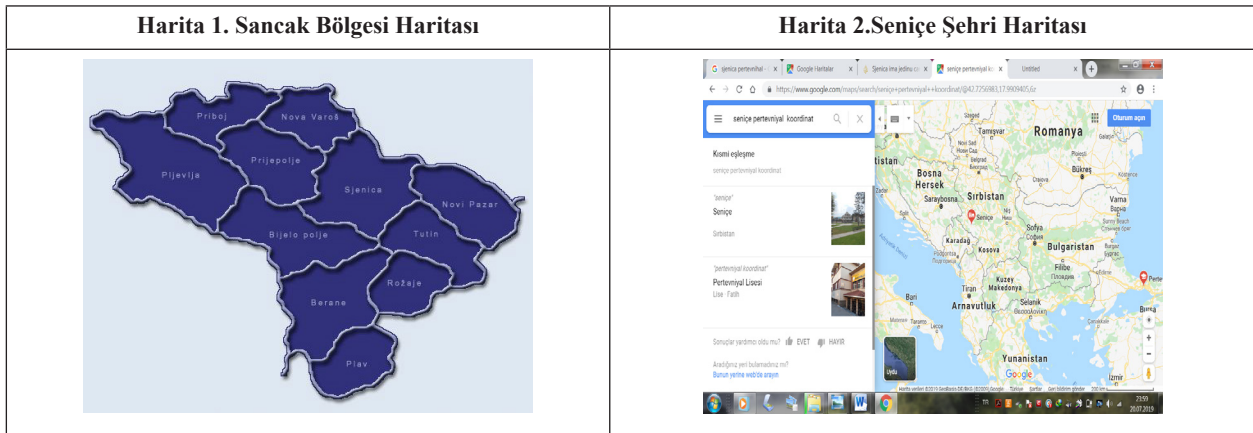
Valide sultan is the title carried by the mother of the sultan whose son ruled the Ottoman Empire (Uluçay, 2011:60). Of thirty-six Ottoman Sultans' mothers, only twenty-two of them had the title of "Valide Sultan" (Seyhun, 2019:16). The Valide Sultan had a superior position in the Harem, and they generally had great fortunes. They spent most of their income on the buildings which they thought to build to meet the needs of the people at that time. Exhibiting the philanthropy of the Ottoman dynasty family with such the structures as mosques, fountains, hospitals and schools, the valide sultans showed the generosity and splendor of the Ottoman dynasty to the society. Pertevniyal Valide Sultan, the wife of Sultan Mahmud II and the mother of Sultan Abdülaziz Han, is a person making an indelible impression with her absolute authority and her intervention in state affairs. Pertevniyal Valide Sultan, who was loved and respected very much by his son, held office of the Valide Sultan for fifteen years. Valide Sultan has such a benevolent personality to overshadow her other qualities. In the Balkans, in the city of Seniçe of Serbia and various parts of Anatolia such as Istanbul, Konya, Samsun, Şebinkarahisar, Tarsus, she had many charity structures built and had the ruined works repaired. Pertevniyal Valide Sultan who started charity work when she was a lady prior to becoming a Valide Sultan reached the top of charity works when she became a Valide Sultan and continued to do charity work after being a Valide Sultan until her death. We learn from her endowment that she did not only make charity works, but also helped many people in need. He has a total of sixteen foundations records in the archive of the General Directorate of Foundations. This study is about the architectural details, history, place and importance of Serbian Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Mosque in art history. The Sancak region was divided into North and South with the separation of Montenegro from Serbia by declaring its independence. Today, the part that forms the southwestern part of Serbia is called the Northern Sancak, while the Southern Sancak is located within the borders of Montenegro. There are eleven cities in the Sancak region. Among these, Prepol, Yenipazar, Yeni Varoş, Priboy, Tutin and Seniçe cities are located within the borders of Serbia today, while Taşlıca, Plav, Akova, Berane and Rojaye are located within the borders of Montenegro. Pertevniyal Valide Sultan Mosque is located in the city of Seniçe in the North district. The people of Seniçe requested the Valide Sultan to build a mosque and the Valide Sultan did not turn down their request. He had the project of the mosque drawn and had the cost calculated. When the drawing and sketch of the mosque in the archive document, dated 1864, is compared with the current structure, it is understood that the mosque was the first design project of the mosque and was not implemented in that it does not resemble the current building. According to the drawing in the archive document, the mosque was planned as a rectangular planned without a dome, covered with a roof, with a closed narthex, six windows, one over another, on the east and west sides and with a single minaret. Today, however, it is covered with a large Baghdadi dome with a diameter of 15 m, has a porch-shaped narthex, and has ten windows, one over another, on the east and west sides. The mosque, located in the centre of Seniçe, near the Castle, was built in 1867-1868. The structure does not have an original inscription. At the time we examined the mosque, there was a rectangular empty epitaph above the round-arched entrance door. During the restoration carried out by TİKA in 2018, a new repair inscription written in Ottoman letters was placed to the empty epitaph section. The mosque in a courtyard surrounded by walls consists of a rectangular planned 21.90 x 17.50 m main space covered with a large dome in a Baghdadi style 15 m in diameter and a two-storey mahfil section covered with three domes in the north. In the north entrance facade, a five-part, porch-shaped narthex with five domes in wooden Baghdadi style measuring 4.27 m X 17.50 m was placed in the later periods. In one of the old photographs of the mosque, it is seen that there is no Final Congregation Place, but there is a small porch above the entrance door. In the northwest corner of the mosque, there is a minaret with a single balcony of 28.50 m adjacent to the main wall.

GİRİŞ

“Valide sultan” ünvanı Osmanlı padişahının annesinin oğlunun saltanatı süresince taşıdığı unvandır (Uluçay, 2011:60). Osmanlı İmparatorluğu altı yüz yıl hakimiyet kurmuş bir devlettir. Hakimiyetleri boyunca otuz altı padişah tahta çıkmıştır. Bu padişahlardan yalnızca yirmi ikisinin annesi ‘valide sultanlık’ ünvanını almıştır (Seyhun, 2019:16). Haremde Valide sultanın herkesten üstün bir konumu vardır ve böylece büyük servetlere sahip olmuşlardır. Gelirlerinin büyük bir kısmını, halkın ihtiyaçlarını karşılamak için inşa ettirmiş oldukları yapılara harcamışlardır. Cami, çeşme, hastane, mektep gibi yapılar yaptırarak Osmanlı hanedanının hayırseverliğini, cömertliğini ve ihtişamını ön plana çıkartmışlardır. Sultan II. Mahmud’un eşi, Sultan Abdülaziz Han’ın annesi olan Pertevniyal Valide Sultan on beş yıl valide sultanlık makamında bulunmuştur (Seyhun, 2019:15). Pertevniyal Valide Sultan hayırsever bir kişiliğe sahiptir. Balkanlarda Sırbistan’ın Seniçe şehrinde ve İstanbul, Konya, Samsun, Şebinkarahisar, Tarsus gibi Anadolu’nun çeşitli yerlerinde hayır eserleri yaptırmış, harap durumda olan eserleri ise tamir ettirmiştir. Bu çalışmada Kuzey Sancak Bölgesindeki Seniçe şehrindeki Pertevniyal Valide Sultan Camisinin mimari özellikleri ve sanat tarihi açısından önemi ele alınacaktır.

Sancak bölgesi, güneyde Arnavutluk, güneydoğuda Kosova, güneybatıda Karadağ, kuzeyde Sırbistan, batıda Bosna Hersek ile sınırlı olup Balkanların merkezinde yer alan bir bölgedir. (Harita 1) Sancak bölgesinin diğer adı Yenipazar Sancağıdır ve jeopolitik konumu nedeniyle Kosova ile Bosna Hersek arasında bir köprü görevi görmüştür (Salnâme-i Vilayet-i Kosova, 2000:253). Sancak bölgesi, Karadağ’ın bağımsızlığını ilan ederek Sırbistan’dan ayrılmasıyla Kuzey ve Güney olarak ikiye ayrılmıştır (Hacısalihoglu, 2009:121-126). Günümüzde Sırbistan’ın güneybatısını oluşturan kısım Kuzey Sancak olarak anılırken, Güney Sancak Karadağ sınırları içerisinde yer almaktadır (Aruçi, 2013:99-102). Sancak bölgesinde on bir adet şehir bulunmaktadır. Bunlardan Prepol (Prepolje), Yenipazar (Novipazar), Yeni Varoş (Novi Varoş), Priboj (Priboj), Tutin ve Seniçe (Sjenica) şehirleri günümüzde Sırbistan sınırları içinde yer alırken, Taşlıca (Plevja), Plav, Akova (Bjelo Polje), Berane ve Rojaje (Rozaje-Trgovište) şehirleri Karadağ sınırları içinde yer almaktadır (Hacısalihoglu, 2009:121-126). Pertevniyal Valide Sultan Camisi Seniçe’de bulunmaktadır.

Sırpça: Сјеница Sjenica, Boşnakça: Sjenica olarak adlandırılan Seniçe şehri Yeni Pazar-Seniçe-Novi Varoş karayolu üzerinde, İbar Nehri’nin yakınlarda bulunmaktadır (Seniçe,2021).(Harita 2)

1.Pertevniyal Valide Sultan Camisi:

1.1 İnşa Tarihi:

Sultan II.Mahmud'un eşi, Sultan Abdülaziz Han'ın annesi olan Pertevniyal Valide Sultan hayır eserleri yaptırmanın yanı sıra ihtiyaç sahiplerinin sıkıntılarını dinlediği ve o sıkıntıları gidermelerinde onlara yardım ettiği arşiv belgelerinden ve düzenletmiş olduğu vakfiyelerden anlaşılmaktadır¹. Seniçe halkı da sıkıntılarını hayırsever Pertevniyal Valide Sultanla paylaşmışlardır. Seniçe'de bulunan tek caminin şehrin dışında, kalede yer alması nedeniyle halkın vakit namazlarının kılınması konusunda sıkıntı yaşadıklarını belirterek, Valide Sultandan kasabalarına yeni bir cami yaptırılmasını istemişlerdir. Pertevniyal Valide Sultan da Seniçe halkının bu isteklerini geri çevirmemiştir (Yalçın ve Yaşar,2012:47-49)². Cami için ilk girişim 1864 yılında yapılmış, inşa ettirilecek caminin planları çizdirilmiş ancak bu inşaat gerçekleştirilememiştir³. Caminin orijinal kitabesi yoktur⁴.Günümüzdeki cami ilk tasarımından farklı olarak 1867-1868 yılında inşa edilmiştir⁵. Pertevniyal Valide Sultan cami için bir vakıf kurmuş⁶, 63 bin 140 kuruşluk tahsisattan anlaşıldığı kadarıyla yapının yarım kalan bazı inşaat işleri 1872 yılında tamamlanmıştır⁷.

1 Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde Pertevniyal Valide Sultan'a ait toplam on altı adet vakfiye kaydı bulunmaktadır. Vakfiyeler, Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde 9. kasada yer almaktadır (VGMA, Pertevniyal Sultân binti Abdurrahman (Sultân Abdülaziz Han'ın Vâlidesi) Vakfiyesi, Defter nr. 1869 (Kasa 9)). Bunlardan on ikisi 634 nolu defterde, dördü ise 747 nolu defterde bulunmaktadır. (VGMA, Vakfiye Defteri, Defter nr. 634-747). 747 nolu defterde yer alan dört vakfiye Pertevniyal Valide Sultan'ın kadınefendilik yıllarına rastlamaktadır. 634 nolu defterde bulunan vakfiyeler, 1279 (1862)yılından 1294 (1877) yılına kadardır.

2 Makedonya Devlet Arşivinde bulunan vakfiyesine göre Pertevniyal Valide Sultan Camisi yanındaki derenin kenarında bulunan rüştiye ile birlikte bir külliye oluşturmaktadır. (Makedonya Devlet Arşivi, Vakıfname No:16; YB-021-VKF-0016 Hicri 9 Zilkade 1329 / Miladi 1 Kasım 1911). Vakfiyede Seniçe Kasabası, Çavbek Mahallesi ahalisinden Kato Beyzâde Hacı Mustafa Paşa'nın eşi Fatıma Hanım Binti Hacı Feyzullah Ağa'nın gelirlerinin 1/3'ünü caminin görevlileri ile diğer ihtiyaçlarına meşrut olmak üzere Seniçe'nin çeşitli mevkilerinde bulunan gayri menkullerini vakfettiği belirtilmiştir.

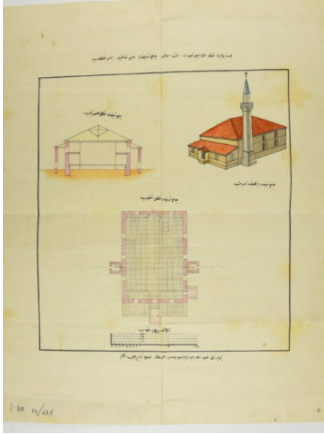
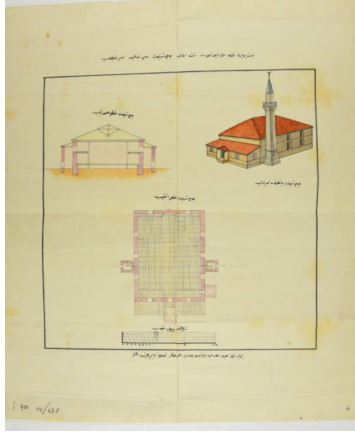
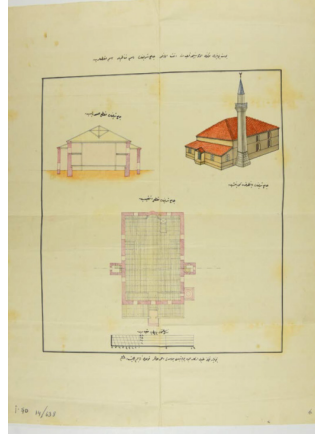
3 Pertevniyal Valide Sultan yaptıracığı caminin planlarını çizdirmiş ve maliyet hesaplarını çıkarttırmıştır. Dikdörtgen planlı, kubbesiz, çatıyla örtülü, kapalı bir son cemaat yerine sahip, tek şerefeli ve tek minareli olarak planlanmıştır. Günümüzdeki hali ile karşılaştırıldığında bu planın uygulanmadığını görmekteyiz. (BOA, İ.Ş.D., 14/638, 27. M. 1286). Arşiv belgesindeki krokinin üst kısmında "Bosna Yenipazarı merkezi Seniçe Kasabasında inşa olunacak Cami-i Şerifin resmi menazırı resmi maktularıdır", sağ alt köşesinde "Yenipazar Fırka-i Askeri Erkan-ı HarbiyeReisi Bursalı Ahmet Tahir kulları tersim eylemiştir. Sene 1284(H)-1864(M)" yazmaktadır.

4 Cami inşaatının fon yetersizliği nedeniyle yarım kaldığı, tamamen inşa edilmediği için giriş kapısı üzerinde kitabesi bulunmadığı söylenmektedir (Bajrovic.2019:16).

5 BOA, İ.Ş.D., 14/638, 27.M.1286. Kayıtlara göre cami 1866 yılında 69 bin 147 kuruş 22 paraya mal edilmiş ve 1867-1868'de ibadete açılmıştır (Yalçın-Yaşar, 2012: 49).

6 Vakfın yönetimi H 1294/ M 1877 tarihinde Hüseyin Efendiye, caminin hitâbet görevi H 1303/ M 1885 tarihinde Hâfız Mehmed Efendiye verilmiştir. H 1311/ M 1895 tarihli kayıta caminin tamiri ve hademe tayiniyle ilgili yazışmalar yapılmış (BOA.EV.MKT, D. 2934, s. 117) ve H 1319/ M 1903 tarihli kayıta ise camide yirmi sekiz yıldan beri maaşsız olarak imamlık yapan görevliye vakıf gelirlerinden maaş bağlanması talep edilmiştir (BOA.EV.MKT, D. 2934, s. 56).

7 BOA, Ş.D., 204/3, 6.R.1289.

Şekil 1. Caminin Arşiv Belgesindeki Krokisi	Şekil 2. Caminin Arşiv Belgesindeki Çizimi	Şekil 3. Caminin Arşiv Belgesindeki Planı
		

Yapılan Onarımlar:

Yapı çeşitli dönemlerde tamir görmüştür. Arşiv belgesine göre 1905 yılında kubbesinin çökme ihtimaline karşı tedbir almak için 14 bin kuruş masraf çıkarılmıştır. (BOA,DH.MKT.,792/60). Bu onarımlarda caminin yıkılmaya yüz tutmuş kubbesi, harap olan pencere ve kapı kanatları ile mahfil ve diğer hasarlı bölümler tamir edilmiştir. 1917 yılında caminin kubbesinin üst örtüsündeki kurşun kaplamaları o zamanki Avusturya-Macaristan yönetimi tarafından mühimmat üretiminde kullanılmak üzere sökülerek eritilmiş ve kubbe bakırla kaplanmıştır. 1944 yılında II. Dünya Savaşında avlusundaki şadırvana bomba isabet etmesi nedeniyle şadırvan yıkılmış ve cami de ciddi hasar almıştır (Sultan Valide, 2021). 1945'ten 1953'e kadar cami kapatılmış ve depo olarak kullanılmıştır.1970 yılında ise caminin dış cepheleri sıvanarak yenilenmiştir (Sırbistan'daki tek, 2021). Cami 1983-1985 yılları arasında bir restorasyon geçirmiştir (Hadžić, 2013:215). Ancak bu restorasyonda ne yapıldığı hakkında bilimiz yoktur. Cami 1989 yılında Sırbistan Cumhuriyeti tarafından korunan kültürel anıtlar listesine girmiş ve SK 0953 kültür anıtı numarası ile tescil edilmiştir (Sırbistan Cumhuriyeti,2020).

Caminin en kapsamlı onarımı 2016-2018 yılları arasında TİKA tarafından yapılmıştır. Bu restorasyonda caminin cephelerini kaplayan sıvalar sökülmüş ve orijinal taş duvarlar ortaya çıkarılarak, caminin dış cephesi eski görüntüsüne kavuşturulmuştur. Ayrıca çürüyen ahşap kubbe konstrüksiyonu tamamen yerinden sökülerek yeniden yapılmıştır. Caminin minberi değiştirilmiş, camiye bir vaaz kürsüsü eklenmiş, mihrabın alınlık kısmı ile pencerelerin üzeri kalem işi süslemeler ile bezenmiştir. Kubbenin iç kısmı sıvanmış, kubbe göbeğine kalem işi süslemeler yapılmıştır. Mahfil koyu kahverengi renge boyanmıştır. Giriş kapısının üzerindeki boş kitabelik bölümüne TİKA tarafından Osmanlıca bir kitabe yerleştirilmiş ve tarih düşülmüştür. Yıkılan şadırvan yeniden inşa edilmiştir. Günümüzde cami asli görevini sürdürmektedir. Giriş kapısının üzerinde bulunan boş kitabelik bölümüne 2016-2018 TİKA restorasyonunda Osmanlıca hatla yazılmış tamir kitabesi yerleştirilmiştir.

Fotoğraf 1. 2016-2018 TİKA Restorasyonundan Önce Kapının Üzerindeki Boş Kitabelik Bölümü

Fotoğraf 2. 2016-2018 TİKA Restorasyonunda Eklenen Tamir Kitabesi

Fotoğraf 3. 2016-2018 TİKA restorasyonunda eklenen tamir kitabesi

Kitabenin Okunuşu:

Valide Sultan'ın hayrı bekliyorken ümmeti
Devr-i Erdoğan'da TİKA tamir etti mabedi
Ruşen oldu hep gönüller söylediler tarihi
Bi-avnillah el-vedud el-celil el-gani

Sene 1440(2018) Ali Rıza

Fotoğraf 4. 2016-2018 TİKA Restorasyonunda Caminin Kubbесinin Yenilenmesi

Fotoğraf 5. 2016-2018 TİKA Restorasyonunda Caminin Cephelerinin Yenilenmesi

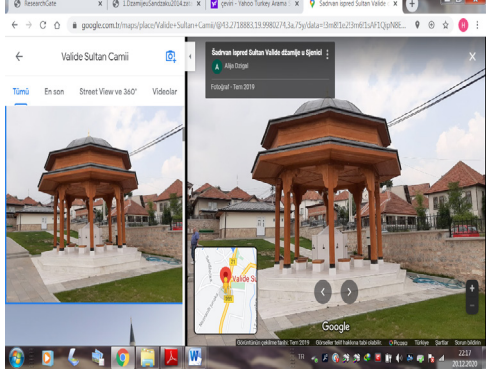

Fotoğraf 6. 2016-2018 TİKA Restorasyonunda Caminin Minaresinin Yenilenmesi

Fotoğraf 7. 2016-2018 TİKA Restorasyonunda Caminin Kubbесinin Yenilenmesi

<p>Fotoğraf 8. 2016-2018 TİKA Restorasyonunda Caminin Cephesinin Yenilenmesi</p>	<p>Fotoğraf 9. 2016-2018 TİKA Restorasyonunda Camiye Eklenen Şadırvan</p>
	

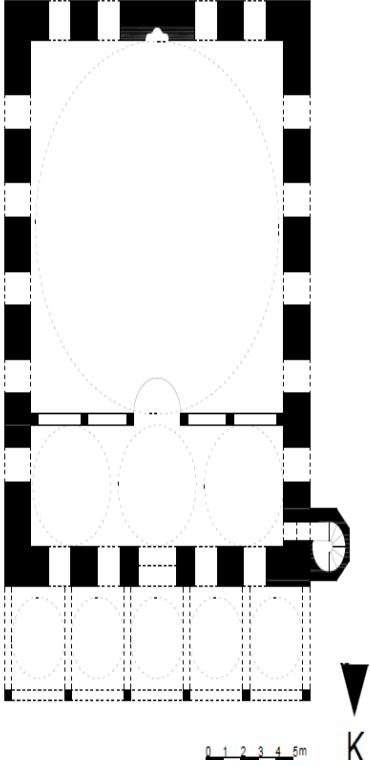
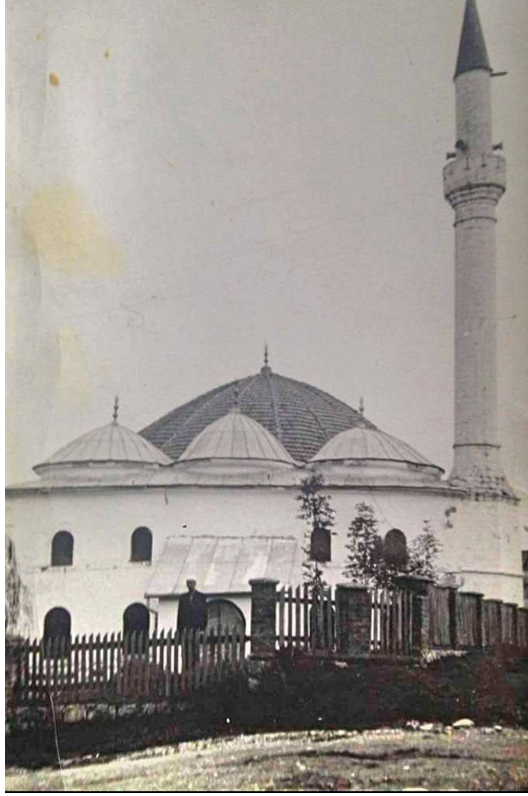
<p>Fotoğraf 10. 2016-2018 TİKA Restorasyonunda Caminin Boyanan Mahfili</p>	<p>Fotoğraf 11. 2016-2018 TİKA Restorasyonunda Eklenen Minber</p>	<p>Fotoğraf 12. 2016-2018 TİKA Restorasyonunda Yenilenen Mihrap ve üzerine yapılan kalem işleri</p>
		

2. Mimari Özellikleri :

Etrafi duvarlarla çevrili bir avlu içindeki cami 21,90 x 17,50 m ölçülerinde dikdörtgen planlı olup, bağdadi tarzda 15 m çapında büyük bir kubbeyle örtülü kare planlı harim ve harimin kuzeyinde üç küçük kubbe ile örtülü iki katlı bir mahfil bölümünden oluşmaktadır. Kuzeydeki giriş cephesine daha geç dönemlerde ahşap bağdadi tarzda beş kubbeli, 4,27 x 17,50 m ölçülerinde sundurma şeklinde beş bölümlü bir son cemaat yeri yerleştirilmiştir⁸. Caminin kuzeybatı köşesinde beden duvarına bitişik 28,50 m yüksekliğinde tek şerefeli bir minaresi bulunmaktadır.

Caminin ana mekânında bağdadi tarzda yapılmış olan kubbe, dıştan sekizgen içten daire şeklinde bir kasnağa oturmaktadır. Kubbe kasnağında güneyde üç, doğu ve batı yönlerinde ikişer pencere açıklığı olmak üzere toplam yedi pencere açıklığı mevcuttur. Kubbe kurşunla kaplı olup, güneydoğu ve güneybatısındaki iki ağırlık kulesiyle desteklenmiştir. Ağırlık kulelerinin alt bölümü altıgen ve üzeri kubbelidir.

⁸ Caminin eski fotoğraflarından birinde Son Cemaat Yerinin olmadığı, giriş kapısının üzerinde küçük bir sundurma olduğu görülmektedir (Fotoğraf 15). Ancak fotoğrafın hangi yıla ait olduğu hakkında bir bilimiz yoktur.

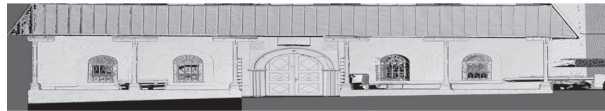
<p style="text-align: center;">Fotoğraf 13.Kubbe Dıştan Görünüm</p> 	<p style="text-align: center;">Fotoğraf 14.Kubbe İçten Görünüm</p>
<p style="text-align: center;">Şekil 4:Caminin Planı (H.Yerli)</p> 	<p style="text-align: center;">Fotoğraf 15.Caminin Son cemaat yeri eklenmeden önceki hali (Džamija Sultan,2021)</p>
<p style="text-align: center;">H.Yerli.</p>	<p style="text-align: center;">Džamija Sultan, 2021.</p>

Caminin kuzey cephesinde altta dört, üstte beş pencere, doğu cephesinde altı üstlü beşer, güney ve batı cephelerinde ise altı üstlü dörder pencere olmak üzere toplam dört cephede otuz beş pencere açıklığı bulunmaktadır. Alt sıra pencereler üst sıra pencerelere göre daha büyük ölçülerdedir. Tüm pencere açıklıklarının dışı çerçeve ile çevrilmiş ve basık kemerlidir. Cami beden duvarlarının dış cephesinde ikinci sıra pencerelerin denizliklerinin altında dışa taşkın bir silme çepeçevre dolaşmaktadır. Caminin bütün cepheleri iki katlı ve sade bir düzenlemeye sahiptir.

<p>Fotoğraf 16.Cami Kuzey Cehesi</p> 	<p>Fotoğraf 17.Cami Doğu Cehesi</p>
<p>Fotoğraf 18.Cami Güney Cehesi</p> 	<p>Fotoğraf 19.Cami Batı Cehesi</p>

Yapının kuzey cephesinde ahşap gergilere oturan beş bölümlü bir son cemaat yeri bulunmaktadır. Son Cemaat Yeri kesme taş kaideli altı adet ahşap sütun ile beş bölüme ayrılmıştır. Sütunların üstünde ahşap sütun başlıkları bulunmaktadır. Caminin orta ekseninde giriş kapısı bulunur, Her iki yan tarafı giriş eksenine göre yüksek tutulmuştur. Son cemaat yerinin üzeri beş adet sembolik ahşap kubbe ile örtülmüş ve ön kısmı sundurma ile kapatılmıştır. Kubbeler ahşap gergiler ile desteklenmektedir. Giriş veya son cemaat yeri beden duvarı cephesinde altı üstlü pencere açıklıkları vardır. Altta ortada cümle kapısı, kapının batısında ve doğusunda ikişer yuvarlak kemerli pencere bulunmakta, üstte ise mahfile açılan beş adet pencere bulunmaktadır.

Şekil 5. Son Cemaat Yeri Çizimi (Seniçe Pertevniyal,2021)

<p>Fotoğraf 20. Cami Son Cemaat Yeri</p> 	<p>Fotoğraf 21. Son Cemaat Yeri Kubbeleri İçten Görünüm</p>
---	---

<p>Fotoğraf 22. Cami Giriş Kapısı</p>	<p>Fotoğraf 23. Son Cemaat Yeri Kubbeleri Dıştan Görünüm</p>
	

Caminin kuzey batı köşesinde beden duvarına bitişik 28,50 m yüksekliğinde tek şerefeli bir minaresi vardır. Minareye mahfilin üst katındaki dikdörtgen formlu ahşap küçük kapıdan çıkılmaktadır. Zeminden altıgen bir kaide ile minarenin altı yönlü pabuç kısmına ve buradan poligon gövdeye geçilmektedir. Şerefe altı üç adet silmeyle hareketlendirilmiştir. Petek kısmının güney tarafında üçgen formlu minareye çıkış kapısı vardır. Peteğin üzerinde metal bir külah, külahın üzerinde ise dört küplü metal bir âlem yer almaktadır.

<p>Fotoğraf 24. Minare Genel Görünüm</p>	<p>Fotoğraf 25. Minare Kaidesi</p>
	
<p>Fotoğraf 26. Minare Külahı</p>	<p>Fotoğraf 27. Minare Şerefesi</p>
	

Kuzey cephedeki yuvarlak kemerli giriş kapısından iki katlı mahfile oradan da harime giriş sağlanmaktadır. Caminin ana mekânına girildiğinde, girişin hemen üstünde altı ahşap sütunun taşıdığı iki katlı ahşap kadınlar mahfili bulunur. Üst mahfile çıkış, cami girişinin batısındaki merdivenle sağlanmaktadır. Bu mekânın üzeri üç ahşap kubbe ile örtülmüştür. Kubbe köşeliklerinin tamamı üçgen veya pandantife benzer bir şekilde yapılmıştır. Alt katta kapının iki yanında küçük birer mekân vardır. Üst katta ise minareye çıkış kapısı bulunmaktadır. Mahfil altı üstlü altışar ahşap dikdörtgen sütunla beş bölüme ayrılmıştır. Sütunlardan doğu ve batı köşedekiler duvara bitişiktir. Mahfilin orta kemerinin üzerinde, mihraba doğru dışarıya taşıntı yapan yarım daire formlu bir çıkma bulunur.

Korkuluklar ahşaptan yapılmıştır. TİKA'nın 2018 yılındaki restorasyonu ile mahfil koyu kahverengiye boyanmıştır.

<p>Fotoğraf 28. Ahşap Kadınlar Mahfili</p> 	<p>Fotoğraf 29. Mahfilden Harime Bakış</p>
<p>Fotoğraf 30. Mahfil Balkonu</p> 	<p>Fotoğraf 31. Üst Mahfile Çıkış Merdiveni</p>
<p>Fotoğraf 32. Üst Mahfil</p> 	<p>Fotoğraf 33. Mahfil Üst Kattaki Minareye Çıkış Kapısı</p>

Harimin üzeri 15 m çapındaki bağdadi tarzda büyük bir kubbeyle örtülüdür ve kalın duvarları taşıyıcı görevi üstlenmektedir. Kubbe köşeliklerinin tamamı üçgen veya pandantife benzer bir şekilde yapılmıştır. Harimin güney duvarının ortasında mihrap, mihrabın iki yanında altlı üstlü dörder pencere bulunmaktadır. Alttaki pencereler, üsttekilerden daha büyük düzenlenmiştir. Mihrabın batı yönündeki iki pencerenin ortasında ahşap minber bulunmaktadır. Harimin kuzey duvarında ise altı adet ahşap sütunla beş bölüme ayrılmış iki katlı ahşap mahfil bulunmaktadır. Alttaki dört pencere orta ekseninde giriş kapısı ve üstte beş pencere yer almaktadır. Harimin doğu duvarında altlı üstlü beşer adet pencere bulunmaktadır. Batı duvarında ise altlı üstlü dörder pencere yer almaktadır. Yapıdaki pencere açıklıkları geniş ve küçük tutulmuştur. Bu da duvarların taşıyıcı özelliğinden kaynaklanmaktadır. Yapıda altta on yedi, üstte on sekiz olmak üzere toplam otuz beş pencere açıklığı yer almaktadır. Bu da camiye ferah ve aydınlık bir özellik katmaktadır. Kubbe kasnağında ise güney yönde üç, doğu yönde iki, batı yönde iki olmak üzere toplam yedi adet küçük pencere bulunmaktadır. Yapının iç mekân duvarları da dış cephelerde olduğu gibi oldukça sade tutulmuştur.

<p>Fotoğraf 34.Harimin Batı Duvarı</p> 	<p>Fotoğraf 35.Harimin Güney Duvarı</p>
<p>Fotoğraf 36.Harimin Doğu Duvarı</p> 	<p>Fotoğraf 37.Harimin Kuzey Duvarı</p>

Kible duvarının tam ortasında mihrap bulunmaktadır. Duvarlar kalın olduğu için mihrap dışarıya çıkıntı yapmamaktadır. Mihrabın her iki yanında altı üstlü dörder pencere yer almaktadır. Mihrap nişinin her iki yanında üçer tane sütunce yer almaktadır. Mihrap nişi beyaz sıvalıdır. Üzerinde üç dilimli kemer bulunmaktadır. TİKA tarafından 2018 yılında yapılan restorasyonla mihrap üzerine kalem işi süslemeler yapılmıştır.

<p>Fotoğraf 38.Caminin Mihrabı</p> 	<p>Fotoğraf 39.Mihrap Detay</p>
---	---

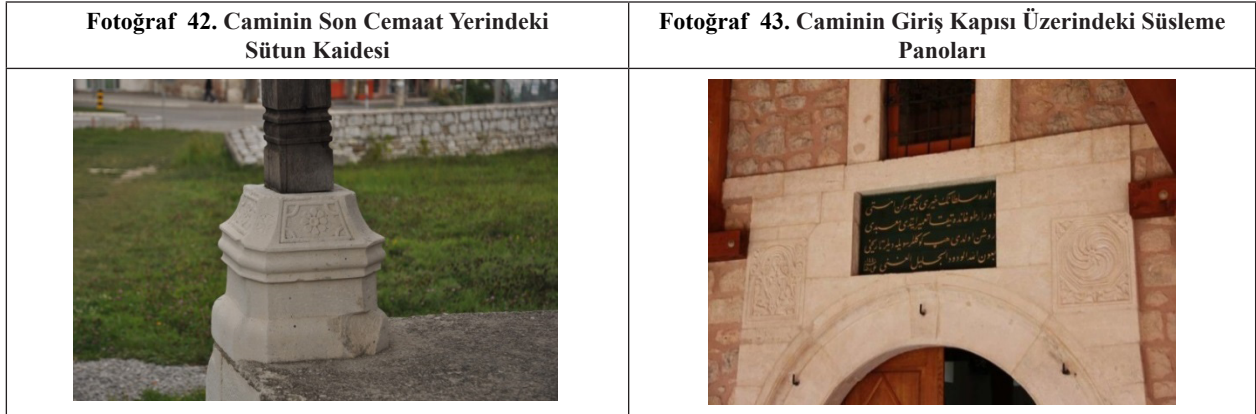
Yapının ahşap minberi mihrabın hemen batısındadır. Düz söveli girişin üzerinde kitabesi bulunmaktadır. Kitabesinde Kelime-i Tevhid yazmaktadır. Basık kemerli bir girişe sahip olan minberin kemerinin hemen üstünde kitabelik bölümü vardır. Köşk bölümü kaş kemerlidir. Üzerinde ahşap külah bulunmaktadır. Külahın üzerinde bir âlem bulunmaktadır. Köşk altı pencere şeklinde düzenlenmiştir. Köşk altında dolap kısmı bulunmaktadır. Yan aynalıkları küçük dikdörtgen panoların yan yana konulmasıyla oluşturulmuştur. Süpürgelik kısmı bulunmamaktadır. Minberin korkulukları düz ahşaptandır. 2018 yılında TİKA tarafından yapılan son restorasyonla bu minber kaldırılmış yerine farklı bir minber konulmuştur.

Malzeme ve Teknik:

Yapıda kullanılan ana malzeme kesme taştır. Yapının temelinde, duvarlarında, bütün cephelerde düzgün kesme taş kullanılmıştır. Mahfil tamamen ahşap malzemeden yapılmıştır. Ahşap malzeme ayrıca bağdadi kubbelerde, mahfil sütunlarında, mahfil korkuluklarında, mahfile çıkan merdivenlerde, kapılarda, pencerelerde ve minberde kullanılmıştır. Üst örtü ağırlık kuleleri, harim kubbesi ve son cemaat yeri kubbelerinin üst örtüleri kurşun malzemeyle kaplanmıştır. Minare ve kubbelerin alemlerinde de madeni malzeme kullanılmıştır.

Süsleme :

Camide genel anlamda süslemeye fazla yer verilmemiştir, cami sade bir görünüm sergilemektedir. Cami yapıldığı dönemde sultan rengi olan turkuaz rengine boyanmıştır (Hadžić, 2013:170). Cami giriş kapısının üzerindeki kitabelik kısmının doğusunda bitkisel taş süslemeli kare bir pano ve batısında ise çarkıfelek motifi bulunan taş süslemeli kare bir pano bulunmaktadır. Sembolik olarak batıdaki çarkıfelek motifi evreni ve doğudaki bitkisel süsleme cenneti tasvir etmektedir (Hadžić, 2013:170). Caminin son cemaat yerindeki taş sütun kaidesinde dikdörtgen pano içerisinde çiçek motifi vardır. 2018 yılındaki restorasyonla mihrap üzerine, kubbeye kalem işi süslemeler yapılmıştır.

SONUÇ

Sırbistan'ın Sancak Bölgesindeki Seniçe şehrinde yer alan, 1989 yılında kültür anıtı olarak kabul edilen Pertevniyal Valide Sultan Camisi Sancak bölgesindeki tek selatin cami olma özelliğine sahiptir. Etrafı duvarlarla çevrili bir avlu içindeki cami dikdörtgen planlı olup, bağdadi tarzda 15 m çapında büyük bir kubbeyle örtülü ana mekân ve kuzeyde üç kubbe ile örtülü iki katlı bir mahfil bölümünden oluşmaktadır. Kuzeydeki giriş cephesine daha geç dönemlerde yenilenmiş olan ahşap bağdadi tarzda beş kubbeli, sundurma şeklinde beş bölümlü bir son cemaat yeri yerleştirilmiştir. Balkanlarda yapılan

büyük boyutlu camiler genellikle, Anadolu'daki gibi tek olarak yapılmamıştır. Medrese, türbe, mektep gibi yapılar genellikle cami ile aynı alanda fakat belli bir düzene bağlı kalmadan yerleştirilmişlerdir. Yani Klasik dönemde rastlanan bir külliye anlayışı Balkan ülkelerinde çok sık rastlanan bir özellik değildir. Eski bir geçmişe sahip olan kubbe mimarisi Osmanlı'nın merkezi mekân elde etme arzusu ile geliştirilmiş ve çeşitlendirilmiştir. Kubbenin bağdadi teknikte örtü sisteminde kullanılması bu çeşitlilikten biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu teknik ile inşa edilen kubbelerde, kullanılan malzemenin hafif olmasından dolayı genellikle dikey taşıyıcı elemanlara ihtiyaç duyulmamaktadır. Ancak bazı bağdadi kubbeli camilerde kubbenin harimde serbest dört destek üzerine oturduğu örnekler de mevcuttur. Caminin ana mekânındaki bağdadi tarzda yapılmış olan kubbe, dıştan sekizgen içten daire şeklinde bir kasnağa oturmaktadır.

Balkanlarda, Makedonya Kalkandelen Alaca Camisi (1833-34) (İbrahimgil,1997:249) , Arnavutluk Tiran Ethem Bey Camisi (1208/1793-1794) (Kiel,1990:251)ve Arnavutluk Berat Bekârlar Camisi (1243/1827-28) (Kiel,1990:73) bağdadi kubbeli yapılara örnektir.

Fotoğraf 44. Arnavutluk Berat Bekarlar Camisi (Bekarlar Camii,2021)

Fotoğraf 45. Arnavutluk Tiran Ethem Bey Camisi(Osmanlı'nın kültürel,2021)

Anadolu'da Ege (Bayrakal,2007:1-26) ve özellikle de Doğu Karadeniz Bölgesindeki camilerde (Şahin,2016:272) yaygın olarak kullanılmıştır. İskilip Ulu Cami(1841) (Kılıcı,2016:476), Çorum Ulu Cami(1810) (Tuluk-Keleş,2008:606), bağdadi kubbeli, düz çatıyla örtülü örneklerdir.

Fotoğraf 46. İskilip Ulu Camii

Fotoğraf 47. Çorum Ulu Camii(Ulu Cami,2021)

Desteksiz bağdadi kubbelere Beylerbeyi Camisi (1778), Humbaracılar Kışlası Camisi (1794), Asariye (1839), Sadabad (1862) ve Büyükkada Hamidiye (1892-1893) camileri örnek verilebilir. (Alioğlu,2015:401)(Batur,1993:204)(Okçuoğlu,1993:544)(Okçuoğlu,2002:117) Kuleli Kaymak Mustafa Paşa Camisinin (1770/1837) harim mekânının üzerinde, ortada desteksiz büyük bir bağdadi kubbe ve köşelerinde küçük çaplı dört adet bağdadi kubbe yer almaktadır. (Dişören,1993:172) Teşvikiye Camisi'nin (1853) harim mekânını örten ahşap kubbe dışarıdan kurşun ile kaplanmıştır (Dişören,1993:130-164).

Fotoğraf 48. Beylerbeyi Camii (Üsküdar Beylerbeyi,2021)

Fotoğraf 49. Beylerbeyi Camii Kubbe İçten (Hamid-i Evvel,2021)

Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi kesme taştan inşa edilmiştir. Yapının temelinde, duvarlarında, bütün cephelerde düzgün kesme taş kullanılmıştır. Ahşap malzeme mahfilde, bağdadi kubbelerde, mahfil korkuluklarında, mahfile çıkan merdivenlerde, kapılarda, pencerelerde ve minberde kullanılmıştır.

Caminin kuzey batı köşesinde beden duvarına bitişik tek şerefeli bir minaresi vardır. Minare altıgen kaideli ve silindirik gövdelidir. Osmanlı Döneminde genellikle minareler yapıya bitişik, tek şerefeli ve silindirik gövdeli olarak inşa edilmişlerdir (Uysal, 1990:528).

Caminin ana mekânına girildiğinde, girişin hemen üstünde altı ahşap sütunun taşıdığı iki katlı ahşap kadınlar mahfili bulunur. Caminin kible duvarının tam ortasında oldukça sade taş mihrap bulunmaktadır. Yapının ahşap minberi mihrabın hemen batısındadır. Yapının minberi birkaç kez değiştirilmiştir. Orijinal olmadığı için sanat tarihi açısından bir değeri yoktur.

Camide süsleme öğelerine fazla yer verilmemiştir. Cami sade bir görünüm sergilemektedir. Camideki tek süsleme, giriş kapısının üzerindeki kitabelik kısmının doğusunda ve batısında bulunan kare panolarda yer almaktadır. Ancak yapının 2018 deki TİKA tarafından yapılan restorasyonla pencere üstleri, kubbe göbeği mihrap üzeri kalem işi süslemelerle bezenmiştir.

Sonuç olarak, Seniçe şehir merkezinde yer alan cami, yapıldığı günden bu yana bu bölgedeki bütün önemli olaylara şahitlik etmiştir. Tarihi kaynaklara göre camide 13-15 Ağustos 1917 tarihleri arasında “Sjenica Konferansı” düzenlenmiştir ve cami tarih boyunca çeşitli olayların merkezi olmuştur. (Sultanın Povratak, 2021). Seniçe Pertevniyal Valide Sultan Camisi Sırbistan’da günümüzde de varlığını sürdüren tek selatin camisi olma özelliğine sahiptir. Balkanlarda Osmanlı yadigarı olarak böyle bir caminin halen var olması Pertevniyal Valide Sultan’ın Osmanlı kültür mirasına bir katkısıdır. Pertevniyal Valide Sultanın kendi adına yaptırdığı ilk cami olması açısından önemlidir.

Yazarların katkı düzeyleri: Birinci Yazar %100
Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.
Çalışmada finansal destek alınmamıştır.
Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKLAR:

- BAŞKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA); EV.MKT, D. 2934,s. 56.
- BAŞKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA); EV.MKT, D. 2934, s. 117.
- BAŞKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA);İ.ŞD., 14/638, 27.M.1286.
- BAŞKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA); DH.MKT.,792/60.24.M.1324.
- MAKEDONYA DEVLET ARŞİVİ, Vakıfname No:16; YB-021-VKF-0016 Hicri 9 Zilkade 1329 / Miladi 1 Kasım 1911.
- VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ARŞİVİ (VGMA), Vakfiye Defteri, Defter nr. 634-747.
- VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ARŞİVİ (VGMA),Vakfiye, Pertevniyal Sultân binti Abdurrahman (Sultân Abdülaziz Han'ın Vâlidesi) , Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, defter 1869 (Kasa 9).
- ALİOĞLU, E. F. (2015). Bir Balyan Ailesi Tasarımı: Sa'dabad Camisi , *Megaron Dergisi* , s.401.
- BAJROVIĆ, F.(2019). Sultan Valide Džamija,Medresant, Sayı 1,s16.
- BATUR, S. (1993). Beylerbeyi Camii , *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C 2,s. 204.
- BAYRAKAL, S. (2007). Merkezi Plan Tasarımı Ve Malzeme Özellikleriyle İlginç Bir Örnek: Gökçebeyli (Bergama) Merkez Camii ve Restorasyon Önerileri , *Sanat Tarihi Dergisi*, 16(2), 1-26.
- HADŽIĆ,F.(2013). *Elementi materijalne i duhovne kulture Bošnjaka u Sandžaku*, Rožaje, s.170.
- İBRAHİMGİL,M.(1997). Kalkandelen (Tetova) Alaca-Paşa Camii ,*Vakıflar Dergisi XXVI.sayı* ,Ankara,s.249.
- KILCI,A.(2016). İskilip Ulu Camii , *Uluslararası Bütün Yönleriyle Çorum Sempozyumu / 28 - 30 Nisan* ,s.476.
- KIEL, M.(1990). *Ottoman Architecture in Albania*, Ircica,İstanbul, s. 73-251.
- OKÇUOĞLU, T. (1993). Hamidiye Camisi , *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C 3,s.544.
- OKÇUOĞLU, T. (2002). Asariye Camii: Tanzimat Döneminde Benzersiz Planlı Bir Yapı , *Sanat Tarihi Yıllığı*, 0 (15),s.117.
- SKRIJELJ,Mr. R.(2008). Kulturna Bastina Sandjaka , *Bosnjacka Rijec*,Novi Pazar,s.71-73.
- ŞAHİN, M. (2016). *Giresun Ve Trabzon İllerindeki Bağdadi Kubbeli Camiler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. s.272.
- TULUK, Ö.İ. ve KELEŞ, S.(2008). Osmanlı'nın 'Yerel'i: Çorum Yöresinde Benzer Tipoloji Gösteren Üç Cami , *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Çorum Sempozyumu*, 23-25 Kasım, s. 606.
- YALÇIN, C. ve YAŞAR M. (2012).*Ulu Bir Çınar Pertevniyal*, Anka Matbaası, İstanbul, s. 47-49.
- BEKÂRLAR CAMİİ (Berat),Erişim : <http://wikimapia.org/16603277/tr/Bekarlar-Camii#/photo/1251444>. (10/02/2021)
- DŽAMİJA SULTAN-VALİDE , Erişim: [https://www.facebook.com/Sjenickenovine/photos/d%C5%BEamija-sultan-valide-sjenica-rhm-ahmet-ef-memi%C4%87/2124919497542815/\(02/01/2021\)](https://www.facebook.com/Sjenickenovine/photos/d%C5%BEamija-sultan-valide-sjenica-rhm-ahmet-ef-memi%C4%87/2124919497542815/(02/01/2021))
- HAMİD-İ EVVEL CAMİİ, Erişim : <https://www.flickr.com/photos/sinandogan/49309999532>. (10/02/2021)
- OSMANLI'NIN KÜLTÜREL ANITI: HACI ETHEM BEY CAMİİ, Erişim: https://www.yeniiasya.com.tr/kubra-unuvar/osmanli-nin-kulturel-aniti-haci-ethem-bey-camii_493244 (08/02/2021)
- SİRBİSTAN'DAKİ TEK SELATİN CAMİİ TİKA İLE ESKİ İHTİŞAMINA KAVUŞUYOR, Erişim: <https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/ankara/sirbistandaki-tek-selatin-camii-tika-ile-eski-ih-tisamina-kavusuyor-12448306> (03/01/2021)
- SİRBİSTAN CUMHURİYETİ TARAFINDAN KORUNAN KÜLTÜREL ANITLAR LİSTESİ, Erişim:<http://www.heritage.gov.rs>. (27/12/2020)

SENİÇE VALİDE SULTAN CAMİİ ,Erişim: <http://ekolmimarlik.com.tr/en/senice-valide-sultan-camii/>. (28.12.2020)

SENİÇE, Erişim: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Seni%C3%A7e> (15/12/2020)

SULTANIJIN POVRATAK SANDŽAKU, Erişim: <https://arhiv.stav.ba/sultanijin-povratak-sandzaku/> (05/01/2021)

SULTAN VALİDE CAMİİ RESTORASYON PROJELERİNİN HAZIRLANMASI, Erişim: https://www.tika.gov.tr/upload/2015/Prestij%20Eserler/TIKA_SIRBISTAN.pdf (05/01/2021)

ULU (MURÂD-I RÂBİ') CAMİ, Çorum,Erişim: <http://dunyacamileri.blogspot.com/2018/07/ulu-murad-i-rabi-cami-corum.html> (21/01/2021)

ÜSKÜDAR BEYLERBEYİ CAMİ, Erişim: <https://www.turanakinci.com/portfolio-view/uskudar-beylerbeyi-camii/> (22/01/2021)